

USPJEŠNOST PENOLOŠKOG TRETMANA POČINITELJA RAZBOJSTVA I RAZBOJNIČKIH KRAĐA S OBZIROM NA RANIJE MANIFESTIRANJE ASOCIJALNIH OBLIKA PONAŠANJA

DEJANA TASIĆ • ALEKSANDAR BUĐANOVAC

primljeno: srpanj '97.
prihvaćeno: listopad '97.

Izvorni znanstveni članak
UDK: 376.5

Ovaj rad usmjeren je na valorizaciju procesa resocijalizacije (rehabilitacije) osuđenih počinitelja kaznenih djela razbojstva i razbojničkih krađa, a putem sagledavanja relacija između nekih oblika asocijalnih ponašanja koji su obilježavali ponašanje ovih osoba prije penološkog tretmana (prekomjerno konzumiranje alkohola, droge i tableta, sklonost skitnji, besposličarenju i kockanju, vezanost uz sferu prostitucije i tetoviranje) i nekih indikatora uspješnosti toga tretmana (primjena skraćivanja boravka osuđenog u kaznenom zavodu, opća procjena njegovog ponašanja i uspješnosti resocijalizacije). S time je u vezi provedeno istraživanje (n = 327) osuđenika muškog spola, osuđenih na bezuvjetnu kaznu zatvora, a prikupljeni su podaci obrađeni analizom varijanci i regresijskom analizom. Pokazalo se da prisustvo različitih asocijalnih oblika ponašanja počinitelja kaznenih djela razbojstva i razbojničke krađe značajno ometa tijek i uspješnost njihova penološkog tretmana.

ključne riječi: asocijalna ponašanja, osuđene osobe, razbojstva, penološki tretman

UVOD

Društvo, suočeno sa stalnim porastom delinkvencije, potiče ispitivanje penološkog tretmana sa stajališta njegove učinkovitosti. Takva su ispitivanja, poglavito ona usmjerena na evaluaciju učinkovitosti institucionalnog tretmana maloljetnih delinkvenata, već davno otkrila mnoge slabosti u organizaciji tretmana i njegovom provođenju. Tako sedamdesetih godina ovoga stoljeća prevladava ideja o uzaludnosti rehabilitacijskih pokušaja (Martinson, 1974; Liptoni sur., 1975; Brody, 1976). Adams (1977), analizirajući istraživanja učinkovitosti tretmana, zaključuje da je "reforma promašaj" i da, uz mali broj iznimaka, ideja rehabilitacije nije djelotvorna. Bailey (1966, prema Adams, 1974) također zaključuje kako je sasvim jasno vidljivo da su dokazi koji podržavaju djelotvornost rehabilitacijskih tretmana neznatni, nedosljedni i relativno dvojbeni.

Ipak, niz studija i metaanaliza tijekom posljednjih desetljeća doveo je do promjene stava o učinkovitosti rehabilitacijskih napora: danas postoje nedvosmisleni dokazi o učinkovitosti programa koji zadovoljavaju određene uvjete, kao što su utemeljenost na klasifikaciji osuđenika prema stupnju društvene opasnosti i kriminogenih potreba, prilagođenost programa njegovim korisnicima, suradnja sa širom zajednicom i drugo (McGiure i Priestley, 1996).

Brennan i Sarnoff (1994), na uzorku 1.791 muških, odraslih uhićenih ispitanika, rođenih između 1944. i 1947. godine u Danskoj, testiraju hipoteze koje proizlaze iz teorije učenja: (a) primjena sankcioniranja delinkvenata umanjuje broj kasnijih uhićenja; (b)

Dr. sc. Aleksandar Buđanovac asistent je na Odsjeku za poremećaje u ponašanju Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Dr. sc. Dejana Tasić znanstvena je novakinja Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta u Zagrebu.

izricanje strožih sankcija nakon uhićenja smanjuje stupanj kasnijeg povrata; (c) različiti tipovi sankcija imaju sličan učinak na pojavu povrata; (d) što je viši omjer sankcija, bit će niži omjer budućih uhićenja; (e) kontinuirana primjena sankcija umanjuje broj kasnijih uhićenja više nego diskontinuirano sankcioniranje te (f) diskontinuirano sankcioniranje rezultira ponovnim uhićenjem. Rezultati dobiveni ovom studijom podržavaju hipoteze, s izuzetkom one prema kojoj izricanje strožih sankcija nakon uhićenja smanjuje stupanj kasnijeg povrata te sugeriraju da sankcije imaju jednak učinak na povrat, bez obzira na njihovu strogost.

Rezultati navedenog istraživanja potvrđuju opravdanost teze prema kojoj učinci pojedinih sankcija, a time i penološkog tretmana, nisu ovisni samo o obilježjima toga tretmana, već i o nizu činitelja koji su u dinamičkoj interakciji s osobinama ličnosti i obilježjima ponašanja počinitelja kaznenih djela.

S obzirom na činjenicu da se u ovom istraživanju bavimo počiniteljima kaznenog djela razbojstva i razbojničkih krađa, treba istaknuti da se vrsta učinjenog kaznenog djela smatra vrlo bitnom kriminološkom varijablom, a čak se može pretpostaviti i to da su podvrste unutar iste kategorije kaznenih djela prihvatljiv pokazatelj stupnja kriminogenosti (Knezović i sur., 1989). Uostalom, čin se jednog čovjeka, pa i onaj kriminalni, može ocijeniti samo ako se taj čovjek upozna u njegovoj individualnosti, stvarnom biću i karakteru, uključujući čak i karakteristične crte kojih ni taj počinitelj nije svjestan (Fromm, 1980).

Kod razbojstva, izvršenju oduzimanja prethodi svladavanje otpora napadnutog i to uporabom sile ili ozbiljne prijetnje da će napadač napasti neposredno na život ili tijelo napadnutog, a tek potom dolazi oduzimanja stvari. Eigenbrodt (1967) ističe činjenicu da razbojnički delikti imaju poseban značaj i zbog toga što se vrlo često nalaze na granici delikata ubojstva, a osim toga, razbojnički prepadi na ljubavne parove i usamljene žene često "iskliznu" u seksualno

nasilje. Dakle, razbojstva predstavljaju one oblike imovinskih delikata koji se vrše uz pomoć sile ili uz prijetnju silom (Conklin, 1991:37).

Opravdanost razmatranja povezanosti predpenalnih asocijalnih oblika ponašanja počinitelja razbojničkih delikata, nalazi se i u saznanju da su korijeni kriminalnog i na druge načine devijantnog ponašanja, u stvari, zajednički. Teško je, naime, vjerovati da će osoba koja nema nikakvih problema sa svojom integracijom u obiteljsko, radno i šire društveno okruženje, te koja ne pokazuje nikakva odstupanja u svom ponašanju, odjednom krenuti kriminalnim putem. S time u vezi Mikšaj-Todorović i Butorac (1993) s pravom upozoravaju na činjenicu da se delinkventi iz navike i multirecidivisti u odrasloj dobi u znatnoj mjeri regrutiraju upravo iz populacije koja je manifestirala antidruštveno ponašanje još u djetinjstvu, a značajna je i činjenica da je prema znatnom dijelu ovih osoba već bio poduzet tretman koji nije rezultirao zadovoljavajućim učincima.

Iako je osnovni kriterij u većini istraživanja učinkovitosti penoloških tretmana pojava povratništva, ciljevi tretmana nisu upravljani samo na sprečavanje daljnjeg vršenja kaznenih djela. Naime, definicija resocijalizacije (rehabilitacije) podrazumijeva multidimenzionalan i jedinstven proces napuštanja devijantnih obrazaca ponašanja i ponovnog prilagođavanja društvenoj zajednici, prihvaćanjem društvenog ponašanja kojeg ta zajednica odobrava.

U tom smislu Uzelac (1982) navodi da na pitanja vezana uz postojanje "neučinkovitih" tretmana treba uslijediti odgovor koji je odraz uvida u stvarni karakter pojave koju se nastoji transformirati i uvjeta u kojima se taj proces odvija. Autor konstatira kako očekivanja od transformacije ponašanja, za koje postoji opća suglasnost da ga je najteže transformirati, a njegovi su subjekti upravo osobe kojima je zbog toga izrečena bezuvjetna kazna zatvora, ne bi smjela biti prevelika. Štoviše, valjalo bi se zadovoljiti i time da ponašanje u neku ruku stagnira, tj. da se ne razvija u nepovoljnom smjeru. Stoga

već sam smještaj u kazneni zavod nerijetko znači prekid do tada evidentne nepovoljne tendencije u asocijalnom i antisocijalnom razvoju osuđenih osoba, što ne bi smjelo biti ispušteno iz vida u ukupnom procjenjivanju uspjehnosti toga procesa.

Potonje se poglavito odnosi na ponašanja koja često prethode kriminalnom ponašanju, a mogućnost njihova manifestiranja samim je oduzimanjem slobode, odnosno provođenjem bezuvjetne kazne zatvora, ili bitno oslabljena ili čak onemogućena. Takvim ponašanjima svakako pripadaju skitnja, besposličarenje, konzumiranje alkohola, droga i tableta i kretanje u okruženju prostituki.

Istovremeno, ta su ponašanja značajno povezana s kriminalitetom. Jedno istraživanje povrata među težim vrstama prekršaja (vršeno u Institutu za kriminologiju, Ljubljana, 1962) pokazalo je da se najviše počinitelja kaznenih djela nalazi među počiniteljima prekršaja iz skupine besposličara. Među njima je već ranije u postupku zbog učinjenoga kaznenog djela bilo više od tri četvrtine osoba. Žaja (1985) je pronašao da kod osuđenih s asocijalnim oblicima ponašanja postoji znatna vjerojatnost ka sljedećim ponašanjima: sklonost piću, skitnji i besposličarenju, bavljenje preprodajom i vezanost uz sferu prostitucije.

Šeparović (1987) navodi rezultate istraživanja velikog broja devijantnih ponašanja prema kojima među evidentiranim počiniteljima kaznenih djela ima 2,2% ponašanja vezanih uz sferu prostitucije, 4,7% skitnje i prosjačenja, 1,2% pijančevanja, a čak 44,2% nezaposlenih osoba. Pokazalo se da se socijalnopatološka ponašanja često kombiniraju međusobno, pri čemu je alkoholizam najčešća popratna pojava. Autor zaključuje kako se kriminalna ponašanja javljaju u jednoj "nemirnoj" skupini stalnih putnika, skitnica, prosjaka koji mijenjaju svoje prebivalište s lakoćom te ističe da se osobe kažnjene za besposličarenje nalaze na početku ili na kraju "devijantne karijere" koja je obično kriminalna u godinama zrelosti. Takve osobe vrlo su brzo gurnute

na društveno dno, postaju teretom sebi i društvu, uz opasnost uvlačenja drugih u krug njihova načina života.

Kriminolozi Njemačke (prema Singer i Sedić, 1978) u svojim su istraživanjima pronašli da je među počiniteljima delikata razbojstva, koji su izrazito skloni piću, čak 96,8% onih koji su u vrijeme činjenja delikta bili pod utjecajem alkohola, dok su oni koji mu inače nisu skloni, u vrijeme izvršenja djela bili alkoholizirani u 54,6% slučajeva. Mnoga istraživanja ukazuju i na visoke stope kriminalne djelatnosti među ovisnicima o opijatima (Nurco i dr., 1988; Strung i dr., 1984; Hanson i dr., 1985; Stephens i Ellis, 1975; Chambers, 1974; prema Butorac, 1995). U njima su vidljivi pokazatelji recentnog povećanja kaznenih djela s elementima nasilja, osobito razbojstva.

Uspoređujući delinkvente koji nisu ovisni o drogama i one koji to jesu, Petrović (1988) iznosi da je ličnost delinkvenata koji ne konzumiraju drogu očuvanija, a prilagođavanje realitetu zdravije negoli u onih koji to čine. Prva skupina delinkvenata, kako navodi autor, pred većim opterećenjem ne regredira, već bira drugačije obrasce ponašanja. Oni su, pak, po svojoj naravi manje 'morbidni' nego oni u ovisnika o drogama. Rački (1994), međutim, zaključuje da obje skupine osuđenika (ovisnici i ne-ovisnici) imaju niz zajedničkih obilježja, a izvjesne razlike nalazi u području kognitivnog, konativnog i afektivnog funkcioniranja, ali i na pojedinim varijablama koje se tiču socijalnodemografskih obilježja ispitanika, pri čemu su osuđene osobe - ovisnici o drogama, u odnosu na one koji to nisu, u nešto lošijem položaju.

S druge strane, kockanje i tetoviranje predstavljaju pojave čija je veza, u odnosu na konzumiranje opijata, skitnju, besposločarenje i vezanost uz sferu prostitucije, s kriminalnim ponašanjem znatno slabija. Naime, postoje raznovrsni "tipovi" kockara i najrazličitije pobude za tetoviranjem. Ipak, obje su pojave među osobama osuđenim na bezuvjetnu kaznu zatvora znatno zastupljene, a moguće je i da utječu na tijek i

uspješnost penološkog tretmana. Primjerice, Lujčić (1982) među 709 osuđenih osoba nalazi 52 (7,33%) onih koji kockaju, a čija je prognoza resocijalizacije, u usporedbi s osuđenicima koji ne kockaju, znatno nepovoljnija.

Zanimljivi su i nalazi skupine američkih istraživača koji su na uzorku osuđeničke populacije ispitivali razlike između tetoviranih i netetoviranih osuđenika. Pokazalo se da tetovirani osuđenici nisu homogena skupina, ali da u usporedbi s netetoviranim osuđenicima imaju pozitivnije mišljenje o svom tijelu, češće su skloni egzibicionizmu, impulzivniji su, bez samokontrole i inhibicije. U pogledu sposobnosti prilagodbe socijalnom okruženju tetovirane su se osobe međusobno značajno razlikovale. Ispitavnje Milkovića (1985) je pokazalo da se tetoviranje najčešće vrši u adolescentom životnom razdoblju. Istraživanje je pokazalo i da tetovirane osuđene osobe vrše sva kaznena djela, pretežito ona koja pretpostavljaju izraziti stupanj tjelesne agresivnosti počinitelja (ubojstva, silovanja, pokušaji ubojstva, nanošenje teške tjelesne povrede, pokušaji silovanja, razbojstva, nasilnička ponašanja i dr.). U ovom uzorku su se takva kaznena djela pojavila čak u 44,2% slučajeva, a pokazalo se da su osuđene osobe s višestrukim tetovažama intelektualno inferiornije.

Sve u svemu, kako hrvatski pozitivni pravni propisi kao osnovni postulat u izvršenju sankcija postavljaju, između ostaloga, resocijalizaciju (rehabilitaciju) osuđenih osoba, stalno je prisutna potreba za izučavanjem i prognoziranjem kriminalnog ponašanja. Cilj tih izučavanja trebao bi biti iznalaženje sustava individualiziranih mjera i postupaka koji bi na počinitelja kaznenog djela utjecali tako da on promijeni antisocijalni način života, te da istovremeno usvoji društveno prihvatljive stavove i navike ponašanja. Pri tome se iz vida ne smije gubiti činjenica da koncept penološkog tretmana nije neki artificijelni kompozit, već je normativno uređen. Poznata su opća i posebna načela na kojima se temelji naš sustav izvršenja kazni zatvora, kod čega, kad

se razmatra pristup penološkom tretmanu, treba posebno naglasiti načelo humanosti, individualizacije te načelo razvijanja osobne odgovornosti kod osuđenog (Žaja, 1985). Tim više pristup penološkom tretmanu koji pretendira uspješnosti i koji je koncepcijski usmjeren resocijalizaciji (rehabilitaciji), kojem promjena ponašanja počinitelja kaznenih djela predstavlja bitnu dimenziju, neminovno iziskuje i znanstvenu utemeljenost.

Stoga je ovaj rad usmjeren na sagledavanje relacija između nekih oblika asocijalnih ponašanja počinitelja kaznenih djela razbojstva i razbojničke krađe koji su obilježavali njihovo ponašanje prije penološkog tretmana i nekih indikatora uspješnosti ishoda kazne.

U skladu s postavljenim ciljem, u radu se razmatra uopćena hipoteza prema kojoj prisustvo različitih asocijalnih oblika ponašanja počinitelja kaznenih djela razbojstva i razbojničke krađe značajno ometa tijek i uspješnost penološkog tretmana.

METODE RADA

Uzorak ispitanika

Istraživanje je provedeno na uzorku 327 osuđenika, muškog spola, osuđenih za kaznena djela razbojstva i razbojničke krađe, koji su se nalazili ili se nalaze u kaznenom zavodu zatvorenog tipa, a djelo su počinili u razdoblju od 01. 01. 1981. do 31. 12. 1993. godine. Istraživanje je provedeno tijekom listopada 1994. godine.

Uzorak varijabli

Posebna pozornost u ovom radu posvećana je oblicima ponašanja koji, iako ne podliježu kazneno-pravnoj odgovornosti, izazivaju neodobravanje i osudu šire društvene zajednice. Radi se o tzv. društveno neprihvatljivim, neprilagođenim, odnosno asocijalnim ponašanjima - skitnji, besposličarenju, sklonosti kockanju, kretanju u okruženju prostitutki, konzumiranju alkohola, droge, tableta i tetoviranosti ispitanika, a sve

varijable koje opisuju ova ponašanja imaju kategorije 1. ne i 2. da.

Iako pokazatelje resocijalizacije (rehabilitacije) mogu činiti mnoge varijable i kategorije penološkog prostora, u ovom su radu navedena obilježja ponašanja ispitanika stavljena u odnos sa skraćanjem boravka osuđenog u kaznenom zavodu (s kategorijama 1. kazna u tijeku; 2. smanjenje kazne; 3. izdržao cijelu kaznu), općom procjenom ponašanja osuđenog u kaznenom zavodu (s kategorijama 1. pozitivno; 2. promjenjivo; 3. negativno) i prognozom stručnog osoblja kaznenog zavoda o uspjehu resocijalizacije (s kategorijama 1. pozitivna; 2. neizvjesna; 3. negativna), kao primarnim, iako ne i jedinim, indikatorima uspješnosti penološkog tretmana.

Varijable korištene u ovom istraživanju dio su Anketnog upitnika, za tu svrhu posebno konstruiranoga na Odsjeku za poremećaje u ponašanju Fakulteta za defektologiju i Fakultetu kriminalističkih znanosti. Podaci su prikupljeni iz službene dokumentacije Kaznenog zavoda Lepoglava.

Metode obrade informacija

Osim razmatranja relativnih i apsolutnih frekvencija učestalosti manifestiranja pojedinih predpenalnih oblika ponašanja ispitanika, prikupljeni su podaci obrađeni analizom varijanci, pri čemu je u jednom slučaju kriterijska varijabla skraćenje boravka osuđenog u kaznenom zavodu, u drugom

Tablica 2. Analiza varijance predpenalnih oblika ponašanja ispitanika, s obzirom na skraćenje boravka osuđenog u kaznenom zavodu ($n_1=88$; $n_2=155$; $n_3=84$ ispitanika)

Varijabla	M_1	S_1	M_2	S_2	M_3	S_2	F-omjer	P
KON. ALKOHOLA	1.48	.59	1.68	.61	1.73	.61	4.33	.014
BESPOSLIČARENJE	1.68	.47	1.61	.49	1.76	.43	2.79	.062
KON. DROGA	1.21	.53	1.15	.44	1.13	.46	.82	.441
KOCKANJE	1.21	.41	1.10	.30	1.14	.35	3.33	.037
PROSTITUCIJA	1.07	.25	1.04	.19	1.02	.15	1.09	.337
SKITNJA	1.58	.50	1.64	.49	1.71	.45	1.66	.191
KON. TABLETA	1.18	.39	1.15	.36	1.17	.37	.15	.861
TETOVIRANJE	1.60	.49	1.52	.50	1.48	.50	1.42	.242

M=aritmetičke sredine

S = standardne devijacije pojedinih subzorka ispitanika

(n_1 -kazna u tijeku; n_2 -smanjenje kazne; n_3 izdržao cijelu kaznu)

F-omjer= Fisherov test

P= statistička značajnost F-omjera

opća procjena ponašanja osuđenog u kaznenom zavodu, a trećem prognoza stručnog osoblja kaznenog zavoda o uspjehu resocijalizacije. Tako dobiveni podaci provjereni su i metodom regresijske analize. Kako su kategorije varijable "skraćenje boravka" kvalitativne, i nije ih moguće promatrati na kontinuumu, regresijska je analiza provedena samo na preostale dvije kriterijske varijable - "općoj procjeni ponašanja" i "prognozi o uspjehu resocijalizacije".

Drugim riječima, u radu se rasčlanjuju razlike u manifestiranju naprijed navedenih predpenalnih obilježja ponašanja skupina osuđenika, oformljenih prema kategorijama kriterijskih varijabli.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Tablica 1. Učestalost manifestiranja pojedinih predpenalnih oblika ponašanja

Varijabla	ne	da
KON. ALKOHOLA	142 (43.3%)	185 (56.7%)
BESPOSLIČARENJE	118 (36.1%)	209 (63.9%)
KON. DROGA	292 (89.3%)	35 (10.7%)
KOCKANJE	281 (85.9%)	46 (14.1%)
PROSTITUCIJA	313 (95.7%)	14 (4.3%)
SKITNJA	118 (36.1%)	209 (63.9%)
KON. TABLETA	273 (83.5%)	54 (16.5%)
TETOVIRANJE	153 (46.8%)	174 (53.2%)

Tablica 3. Analiza varijance predpenalnih oblika ponašanja ispitanika, s obzirom na opću procjenu ponašanja osuđenoga u kaznenom zavodu ($n_1=54$; $n_2=219$; $n_3=54$ ispitanika)

Varijabla	M_1	S_1	M_2	S_2	M_3	S_2	F-omjer	P
KON. ALKOHOLA	1.52	.61	1.65	.60	1.68	.63	1.26	.285
BESPOSLIČARENJE	1.26	.44	1.73	.45	1.85	.36	30.89	.000
KON. DROGA	1.11	.42	1.16	.48	1.22	.50	.76	.470
KOCKANJE	1.04	.19	1.13	.33	1.30	.46	8.29	.000
PROSTITUCIJA	1.02	.14	1.02	.15	1.15	.36	9.18	.000
SKITNJA	1.37	.52	1.65	.48	1.87	.34	15.73	.000
KON. TABLETA	1.13	.34	1.15	.36	1.24	.43	1.44	.238
TETOVIRANJE	1.52	.50	1.49	.50	1.70	.46	3.94	.020

M=aritmetičke sredine; S= standardne devijacije pojedinih subuzoraka ispitanika
 (n_1 -pozitivno; n_2 -promjenjivo; n_3 - negativno)
 F-omjer= Fisherov test; P= statistička značajnost F-omjera

Tablica 4. Analiza varijance predpenalnih oblika ponašanja ispitanika, s obzirom na prognozu stručnog osoblja kaznenog zavoda o uspjehu resocijalizacije ($n_1=54$; $n_2=213$; $n_3=60$ ispitanika)

Varijabla	M_1	S_1	M_2	S_2	M_3	S_2	F-omjer	P
KON. ALKOHOLA	1.51	.57	1.67	.62	1.63	.63	1.27	.282
BESPOSLIČARENJE	1.28	.45	1.73	.45	1.82	.39	26.92	.000
KON. DROGA	1.13	.44	1.17	.50	1.15	.40	.21	.809
KOCKANJE	1.04	.19	1.12	.32	1.32	.47	11.19	.000
PROSTITUCIJA	1.02	.14	1.02	.15	1.13	.34	7.63	.000
SKITNJA	1.39	.53	1.65	.48	1.85	.36	13.82	.000
KON. TABLETA	1.13	.34	1.17	.37	1.18	.39	.33	.720
TETOVIRANJE	1.50	.50	1.50	.50	1.67	.47	2.69	0.69

M=aritmetičke sredine; S= standardne devijacije pojedinih subuzoraka ispitanika
 (n_1 -pozitivna; n_2 -neizvjesna; n_3 - negativna)
 F-omjer= Fisherov test; P= statistička značajnost F-omjera

	Prognoza o uspjehu realizacije
Opća procjena ponašanja	0.743

Tablica 5. Korelacija kriterijski varijabli

Tablica 6. Koeficijenti multiple korelacije (R), determinacije (R^2), F -omjer za R , te vjerojatnost pogreške za tri kriterijske varijable

	Opća procjena ponašanja	Prognoza o uspjehu resocijalizacije
Multipla korelacija R	0.429279856	0.400119785
Multipla korelacija ² R^2	0.1842881195	0.160095843
F - omjer analize varijance za R	8.980027723	7.576828489
Vjerojatnost pogreške	0.000000	0.0000000

Tablica 7. Korelacije prediktorsih i kriterijskih varijabli (r), te beta ponderi (β)

	r^1	r^2		β^1	β^2
	OPĆA PROCJENA PONAŠANJA	PROGNOZA O USPJEHU RESOCIJALIZACIJE		OPĆA PROCJENA PONAŠANJA	PROGNOZA O USPJEHU RESOCIJALIZACIJE
SKITNJA	0.296	0.250		0.123	0.124
BESPOSLIČARENJE	0.362	0.263		0.258	0.143
KOCKANJE	0.214	0.269		0.136	0.194
PROSTITUCIJA	0.184	0.220		0.082	0.122
KON. ALKOHOLA	0.079	0.025		0.031	-0.026
KON. DROGA	0.068	-0.012		0.059	-0.032
KON. TABLETA	0.086	0.035		-0.009	0.008
TETOVIRANJE	0.107	0.137		0.043	0.092

Konstatirajmo, prije svega, da su među 8 promatranih predpenalnih asocijalnih oblika ponašanja počinitelja razbojstava i razbojničkih krađa najprisutniji besposličarenje i skitnja (čak 63.9% ispitanika iz promatranog uzorka istovremeno skiće i sklono je besposličarenju). Slijedi pretjerano konzumiranje alkoholnih pića (56.7%) i tetoviranje (53.2%). Ostali oblici ponašanja prisutni su u znatno manjem obimu (konzumiranje tableta s 16.5%, kockanje s 14.1%, konzumiranje droga s 10.7% i vezanost uz sferu prostitucije s 4.3%).

Nadalje, analizom podataka sadržanih u tablicama 2., 3. i 4. dolazimo do zaključka da ovi oblici ponašanja za procjenu uspješnosti penološkog tretmana imaju nejednak

značaj, a nejednako je i njihovo reflektiranje na pojedine indikatore uspješnosti penološkog tretmana. Tako se, s obzirom na skraćanje boravka osuđenog u kaznom zavodu statistički značajno razlikuju (na razini pogreške do 5%, tablica 2.) ispitanici skloni pretjeranom konzumiranju alkoholnih pića i kockanju, dok ostali oblici ponašanja na afirmaciju ovog instituta nemaju statistički značajnu moć diskriminacije, odnosno razlikovanja subuzoraka ispitanika.

S druge strane, sklonost besposličarenju, skitnji i kockanju, te vezanost uz sferu prostitucije statistički značajno utječu na opću procjenu ponašanja osuđenoga u kaznom zavodu i prognozu stručnog osoblja kaznog zavoda o uspjehu reso-

cijalizacije (na razini statističke značajnosti do 2%, tablica 3. i 4.), a na opću procjenu ponašanja osuđenoga u kaznenom zavodu statički značajno, pored besposličarenja, kockanja, vezanosti uz sferu prostitucije i skitnje, utječe i okolnost tetoviranja osuđenih osoba (tablica 3).

Prisustvo promatranih oblika asocijalnih ponašanja, u slučaju njihove statistički značajne diskriminativne moći, pridonosi kako rjeđem korištenju instituta izvanrednog skraćivanja boravka u kaznenom zavodu, tako i negativnijoj procjeni ponašanja osuđenoga u kaznenom zavodu i prognozi uspjeha resocijalizacije.

Zanimljivo je spomenuti da sklonost pretjeranog konzumiranja alkohola, usprkos njegove učestalosti u ispitivanom uzorku, nema statistički značajnu moć diskriminacije za opću procjenu ponašanja osuđenoga u kaznenom zavodu, kao ni za prognozu stručnog osoblja kaznenog zavoda o uspjehu resocijalizacije (rehabilitacije). S druge strane, ova okolnost statistički bitno razlikuje skupine osuđenika s obzirom na primjenu instituta skraćivanja boravka u kaznenom zavodu, pri čemu pretjerano konzumiranje alkohola osuđenika isključuje primjenu toga instituta. Konzumiranje droga i tableta ispitanika ne utječe bitno ni na primjenu instituta skraćivanja kazne zatvora, ni na opću procjenu njihova ponašanja, a ni na opću prognozu uspjeha resocijalizacije osuđenog, a tetoviranje osuđenih osoba statistički je bitno samo u slučaju opće procjene ponašanja osuđenoga u kaznenom zavodu, pri čemu se ono, u slučaju tetoviranosti, procjenjuje promjenjivo i negativno.

Kockanje je jedino ponašanje koje se u sve tri analize pokazalo kao statistički diskriminativno obilježje, pri čemu njegovo manifestiranje utječe na neprimjenjivanje instituta skraćivanja kazne, negativnu prognozu ponašanja osuđenog u kaznenom zavodu i negativnu prognozu uspjeha resocijalizacije. Navedeno je i razumljivo, s obzirom da se kockanje u kaznenim zavodima smatra socijalnopatološkim i neprihvatljivim oblikom ponašanja koje "kockara" dovodi do

stegovnog postupka. Ono je zabranjeno kućnim redom i pravilnikom kaznenog zavoda pa nakon sudjelovanja u kockanju slijede stegovne mjere koje vrlo vjerojatno indiciraju negativnu procjenu uspjeha tretmana.

Korelacija između dvije kriterijske varijable (tablica 5.) pokazuje visoku povezanost između procjene ponašanja osuđenika i prognoze uspješnosti rehabilitacije. Ovakav je rezultat logičan, ali potvrđuje jedino da procjenjivači prognoze donose u velikoj mjeri na osnovu opaženog ponašanja osuđenika. Naravno, pitanje točnosti njihovih prognoza ostaje otvoreno, jer bi za odgovor na njega trebalo utvrditi što se događa s osuđenima poslije izdržane kazne.

Koeficijenti multiple korelacije (tablica 6.) osrednji su i ukazuju na umjerenu povezanost između seta prediktora i ispitivanih kriterija.

Iz tablice 7. je vidljivo da su korelacije između ispitanih oblika ponašanja i kriterijskih varijabli relativno niske, a najviše su za varijable skitnje, besposličarenja i kockanja. Prema tome, ova tri oblika ponašanja najbolji su prediktori procjene ponašanja i prognoze uspjeha. Uz ove tri varijable, varijabla prostitucije također pokazuje nešto veću povezanost s kriterijskim varijablama, čime su uglavnom potvrđeni rezultati dobiveni analizom varijance.

RASPRAVA REZULTATA

Potvrđena je generalna hipoteza prema kojoj prisustvo različitih asocijalnih oblika ponašanja počinitelja kaznenih djela razbojstva i razbojničkih krađa stoji u značajnim relacijama s ishodom penološkog tretmana. Statistički značajne relacije dobivene su između indikatora uspješnosti penološkog tretmana i predpenalnog pretjeranog konzumiranja alkohola, manifestiranja skitnje i besposličarenja, kretanja u okruženju prostitutki, kockanja i tetoviranja, dok takva veza nije nađena u odnosu na konzumiranje droga i tableta.

Ipak, nisu svi oblici ponašanja jednako značajni za pojedine indikatore uspješnosti tretmana. U tom smislu se kao ponašanja koja su najviše kontraindicirana uspješnosti penološkog tretmana, ističu skitnja i besposličarenje.

Mogli bismo pretpostaviti da su u pitanju osobe "neosjetljive" na tretman, osobe koje najčešće ustraju u svom ponašanju, te koje po izlasku na slobodu nastavljaju svoj asocijalni stil življenja. Drugim riječima, radi se o populaciji osuđenika na koje sustav mjera namijenjen stimuliranju njihova društveno prihvatljivog i afirmativnog ponašanja ne djeluje u željenom smislu, a što je nedvojbeno povezano s izuzetno složenom etiologijom takvog ponašanja.

Osobe sklone neradu i skitnji, dolaskom u kazneni zavod, "nose" izvjesne preduvjete koje u najmanju ruku ne pogoduju adaptaciji na rad i režim dana u kojem značajno mjesto zauzima i korektno izvršenje radnih obveza. U vrijeme provođenja ovog istraživanja rad je u kaznenom zavodu bio obveza svakog osuđenika, pa su i besposličari radili. Ipak, s obzirom da rad u zavodu nikada nije bio organiziran kao znanstveno utemeljeni zasebni program tretmana za svakog pojedinca, s točno određenim ciljevima, sredstvima postizanja ciljeva, načinima motivacije, točkama mjerenja učinkovitosti, načinom evaluacije i dr. već je sve uglavnom prepušteno stihiji svakodnevnog života, teško je očekivati da bi takav radni tretman postigao željeni učinak, ne samo kod osoba sklonih besposličarenju, već i kod većine osuđenika.

Kako se asocijalna ponašanja kumulativno nadovezuju jedna na druge (Šeparović, 1987), izraženu statističku značajnost kockanja za procjenu učinkovitosti penološkog tretmana moguće je promatrati u kontekstu njegovog nadovezivanja na skitnju i besposličarenje. Općenito, kockanje se smatra rizičnom aktivnošću koja je povezana s osjećajem uzbuđenja i povišenjem fiziološke razine uzbuđenja. Novija shvaćanja igara na sreću, pa time i kockanja, ovoj pojavi pridaju karakter bolesti ovisnosti,

što s jedne strane ukazuje na obilježja ponašanja i ličnosti "kockara", a isto tako upućuju na potrebu svojevrsnog terapeutskog tretiranja ove pojave (Zarevski, 1990). Ne treba posebno spomenuti da u našim penalnim institucijama ne postoje programi tretmana za odvikavanje od kockanja, pa je razumljivo da ova pretežno nekontrolirana pojava ima negativan učinak na procjenu uspješnosti penološkog tretmana.

S druge strane konzumiranje opijata za procjenu uspješnosti penološkog tretmana nema odsudni značaj, što je u skladu s rezultatima ranije provedenih istraživanja. Tako je Lujic (1982), primjerice, pronašao da samo 4,9% ispitanika ne konzumira alkohol, a da prekomjerno pije nešto preko polovine ispitanika. Međutim, tih je osoba bilo podjednako i među onima čije je ponašanje procijenjeno pozitivno, kao i među onima čije je ponašanje procijenjeno negativno. I rezultati istraživanja Žakman-Ban i sur. (1989) pokazuju da alkoholizam u predpenalnom razdoblju sam po sebi ne predstavlja relevantni činitelj koji bi utjecao na pozitivnu ili negativnu prognozu specijalnog povrata ispitanika od strane odgojitelja. Prema Galoić-Cigit (1995) rizik za pojedinca koji konzumira neko od sredstava ovisnosti (pa tako i alkoholna pića), bit će veći ako su, uz ostalo, stajališta o uporabi nekog sredstva ovisnosti pozitivnija i tolerantnija, ponuda i pristupačnost opijata veća, a nabava jednostavnija. Stoga se nameće pitanje u kojoj mjeri stavovi osoblja kaznenog zavoda utječu na iznalaženje veze između sklonosti pijenju i uspješnosti resocijalizacije (rehabilitacije) ispitanih osuđenih osoba. Mišljenja smo da opravdanje ovakvoj raspodjeli treba tražiti i u činjenici prisilne apstinencije po dolasku u kazneni zavod, podvrgavanju liječenju i uključivanju u klub liječenih ovisnika te ostalim tretmanskim postupcima kojima su osuđene osobe podvrgnute.

Ipak, ovo mišljenje ne možemo potvrditi, jer, iako u našim penalnim ustanovama funkcioniraju klubovi liječenih alkoholičara i grupe za liječenje narkomana (možda čak i uspješno!), njihovi rezultati su, zbog nepo-

stojanja znanstveno utemeljenih programa koji omogućuju praćenje i evaluaciju potpuno nedostupni znanstvenoj i stručnoj javnosti i spadaju u područje spekulacija.

S obzirom na rezultate našeg rada, čini se da kazneni zavodi, kada su u pitanju počinitelji delikta razbojstva i razbojničke krađe opterećeni nizom drugih nepovoljnih obilježja ponašanja, nedostatno pridonose rehabilitaciji ove skupine osuđenika.

Upravo stoga ovo, i druga penološki orijentirana znanstvena istraživanja, trebaju služiti kao poticaj za poduzimanje određenih reformi u sustavu izvršenja kaznenih sankcija koje odgovaraju postizanju većeg uspjeha u resocijalizaciji. Radi se o potrebi razmatranja koncepcije tretmana usmjerene na ovaj uzorak osuđenih osoba, dakle onih koji su na postojeći tretman "neosjetljivi", koje karakterizira činjenje razbojstva i razbojničkih krađa, a pri tome su u pred-penalnom razdoblju bili skloni asocijalnim oblicima ponašanja. Može se reći da su to asocijalne osobe s izrazitim poremećajima u ponašanju koje iziskuju visoko strukturiran i kompleksan tretman.

Indirektno, ovaj rad ukazuje na potrebu preispivanja mjesta i uloge rada osuđenih osoba u kaznenim zavodima kao sredstva penološkog tretmana. Pokazalo se, naime, da je među osuđenim počiniteljima kaznenog djela razbojstva veliki broj onih koji nemaju radne navike, koji su skloni skitnji, besposličarenju i izbjegavanju bilo kakvih obveza. Dio njih do novaca dolazi pomoću kockanja, a za većinu vrijedi (Mikšaj-Todorović, Leko, Buđanovac, 1995) da ih po izlasku na slobodu ne čeka osiguran posao. Danas, kada se rad opravdano tretira kao pravo i mogućnost osuđene osobe, ovaj podatak ne bi smio ostati zanemaren. Znano je, naime, da je fenomenološka manifestacija pojedinih oblika socijalno neprihvatljivih oblika ponašanja, u ovom slučaju besposličarenja, zapravo samo javni oblik nekih

dubljih, deskriptivnom pristupu nedostižnih, a za izučavanje učinkovitosti tretmana veoma značajnih determinacija ponašanja. Stoga ne iznenađuje da pristup temeljen na biheavioralnoj, ponašajnoj dimenziji ličnosti osuđenih zapravo ne utječe na mehanizme njihova funkcioniranja, te da oni u velikom broju ostaju izvan sustava pogodnosti i stupnjevitog izdržavanja kazne zatvora. Uz to, vrlo vjerojatno paralelno učvršćuju negativne obrasce ponašanja koje nužno prate osjećajna i misaona komponenta.

Drugim riječima, vrijeme provedeno u kaznenom zavodu za njih predstavlja privremeno suzdržavanje od njihovog asocijalnog načina življenja. Po dolasku na slobodu, u nastojanju da zadovolje svoje potrebe, oni će, vrlo vjerojatno, posegnuti za njima poznatim ponašanjima koja se često direktno sukobljavaju sa zakonom. Kako se radi o brojnoj i relativno heterogenoj populaciji osuđenih osoba, osmišljavanje odgovarajućih programa tretmana, i pitanje njihovog uključivanja u proces resocijalizacije predstavlja problem ukupne društvene zajednice.

Sve to implicira i sve novije etiološke spoznaje i na temelju njih modificiranje pristupa penološkom tretmanu, koji, pak, treba neprestalno evaluirati. Naime, ni jedna koncepcija penološkog tretmana, postavljena po postupanju i svrsi tipa "ili - ili" ne zadovoljava i nije primjerena. Jer, "čovjeku odgovara ako mu se, i u dobrim i u lošim njegovim postupcima, prilazi kao svjesnom, slobodnom i odgovornom biću. To je jedini prihvatljivi način koji poštuje njegovo dostojanstvo i integritet. Samo takav pristup čovjekovoj odgovornosti otvara šanse za jačanje, učvršćivanje i razvijanje individualne i socijalne odgovornosti i discipline, društvenog morala, a to su najsilnije anti-kriminalne barijere." (Bačić, 1978:385).

LITERATURA

1. Adams, S. (1974): Evaluative Research in Corrections: Status and Prospects. Federal Probation. XXXVIII. 1. 14-21.
2. Adams, S. (1977): Evaluating Correctional Treatment - Toward a New Perspective. Criminal Justice and Behavior. 4. 4. 323-339.
3. Bačić, F. (1978): Krivično pravo, Informator, Zagreb.
4. Brennan P.A., A.M. Sarnoff (1994): Learning Theory Approach to the Deterrence of Criminal Recidivism. Journal of Abnormal Psychology. 103. 3. 430-440.
5. Brody, S. (1976): The Effectiveness of Sentencing. Home Office Research Study No.35, London: HMSO.
6. Butorac, K. (1995): Povezanost ovisnosti o nekim vrstama najčešćih droga s činjenjem određenih kaznenih djela (pregled istraživanja), U: Zajednički protiv ovisnosti (zbornik radova), Republika Hrvatska - Ministarstvo rada i socijalne skrbi, 25-31.
7. Conklin, J.E. (1991): Criminology, MacMillan Publishing Company, New York.
8. Eigenbrodt, O. (1967): Suvremeni pojavni oblici razbojništva i njihovo suzbijanje, Izbor članaka iz stranih časopisa, Zagreb, 1, 44-53.
9. Fromm, E. (1980): Kriza psihoanalize, Naprijed, Zagreb.
10. Galoić-Cigit, B. (1995): Prevencija bolesti ovisnosti, U: Zajednički protiv ovisnosti (zbornik radova), Republika Hrvatska - Ministarstvo rada i socijalne skrbi, 63-69.
11. Knezović, Z., A. Kulenović, V. Šakić, P. Zarevski, M. Žužul (1989): Psihološke karakteristike osuđenih osoba, Znanstvena edicija časopisa Penološke teme, Zagreb.
12. Lipton, D., Martinson, R i Wilks, J. (1975): The Effectiveness of Correctional Treatment: A Survey of Treatment Evaluation Studies. New York: Praeger.
13. Luić, A. (1982): Ponašanje osuđenih u kazneno popravnoj ustanovi i prognoza resocijalizacije, (diplomski rad), Fakultet za defektologiju, Zagreb.
14. Martinson, R. (1974): What works? - Questions and Answers about Prison Reform. The Public Interest, 10, 22-54.
15. McGuire, J., Priestley, Ph. (1996): Rewieving "What Works": Past, Present and Future. In: McGuire (Ed): What Works: Reducing Reoffending, Chicester: Wiley and Sons.
16. Mikšaj-Todorović, Lj, K. Butorac (1993): Neke specifičnosti imovinskog kriminaliteta u Republici Hrvatskoj, Policija i sigurnost, 2, 1-2, 17-33.
17. Mikšaj-Todorović, Lj., M. Leko, A. Buđanovac (1995): Neka obilježja tijeka tretmana počinitelja kaznenih djela razbojstva i razbojničke krađe i indikatora njegove učinkovitosti. (U:) Skupina autora: Institucionalni penološki tretman počinitelja kaznenih djela razbojstva i razbojničkih krađa. Fakultet za defektologiju. Visoka policijska škola MUP-a. 129-193.
18. Šeparović, Z. (1987): Kriminologija i socijalna patologija, Narodne novine, Zagreb.
19. Singer, M., I. Sedić (1978): Alkohol i delikti nasilja, U: Istraživanja na području defektologije I (zbornik radova), Fakultet za defektologiju, Zagreb, 151-163.
20. Uzelac, S. (1982): Uspješnost resocijalizacije maloljetnih delinkvenata u različitim odgojnim institucijama SR Hrvatske. Defektologija. 18. 1-2. 161-169.
21. Zarevski, P. (1990): Psihologija kockanja, Penološke teme, 5, 3-4, 1-7.
22. Žaja, B. (1984): Utjecaj nekih demografskih i socioloških karakteristika počinitelja delikata nasilja na njihovo ponašanje u toku penalnog tretmana (disertacija), Defektološki fakultet, Beograd.
23. Žakman-Ban, V. i sur. (1989): Neke osobine i socijalne karakteristike osoba koje izdržavaju kaznu lišenja slobode zbog krivičnog djela silovanja u KPD Lepoglava u funkciji individualizacije tretmana, Penološke teme, 4, 1-2, 55-77.

SUCCESS OF THE PENOLOGICAL TREATMENT OF PERPETRATORS OF ROBBERY OR AGGRAVATED LARCENY IN RESPECT OF PREVIOUS MANIFESTATION OF ASOCIAL FORMS OF BEHAVIOUR

Abstract

This paper is focused on the evaluation of resocialization (rehabilitation) process of sentenced perpetrators of the crime of robbery or aggravated larceny, by considering relations between some forms of asocial behaviour which were characteristic for these persons before the penological treatment (excessive consumption of alcohol, drugs and tablets, tendency to vagrancy, idleness and gambling, connection to the sphere of prostitution and tattooing) and some indicators of the success of that treatment (shortening of the sentenced person's stay in the penal institution, general assessment of his behaviour and success of resocialization). In this respect a survey of (n = 327) persons of male sex sentenced to a non-suspended prison sentence was conducted and the data collected were processed by the variance and regression analyses. It turned out that the presence of different asocial forms of behaviour in perpetrators of the crimes of robbery or aggravated larceny significantly obstructs the course and success of their penological treatment.